

**ΑΡΧΑΙΑ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ**

ΑΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1

Στις άλλες, δηλαδή, ικανότητες, όπως ακριβώς λες εσύ, αν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής, ή (ικανός) σε οποιαδήποτε άλλη τέχνη στην οποία δεν είναι, ή τον περιγελούν ή αγανακτούν (εναντίον του), και οι δικοί του (οι συγγενείς του) πλησιάζοντας τον, τον συμβουλεύουν σαν να είναι τρελός· στη δικαιοσύνη, όμως, και στην άλλη πολιτική αρετή, και αν ακόμα γνωρίζουν για κάποιον ότι είναι άδικος, αν αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια σε βάρος του μπροστά σε πολλούς, πράγμα το οποίο θεωρούσαν σε εκείνη την περίπτωση, (δηλαδή στις άλλες τέχνες) ότι είναι σωφροσύνη, το να λέει δηλαδή την αλήθεια, σε αυτήν την περίπτωση (το θεωρούν) τρέλα, και ισχυρίζονται ότι πρέπει όλοι να λένε ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι, αλλιώς (λένε ότι) είναι τρελός όποιος δεν παριστάνει [ότι κατέχει την δικαιοσύνη]· γιατί είναι αναγκαίο ο καθένας να έχει μερίδιο σ' αυτήν με αυτόν τον τρόπο, αλλιώς (είναι αναγκαίο) να μη συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους.

B1

Ο Πρωταγόρας, αφού έχει ολοκληρώσει το μύθο, συνεχίζει με τη λογική διερεύνηση των δεδομένων, και καταθέτει μία εμπειρική απόδειξη («τεκμήριον»), για να πείσει το Σωκράτη ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν συμμετοχή στη δικαιοσύνη και σε κάθε άλλη πολιτική αρετή (καθολικότητα δικαιοσύνης και υπόλοιπης πολιτικής αρετής). Παρατηρούμε λοιπόν, ότι ο Πρωταγόρας εμμένει στην προσπάθειά του να αποδείξει ότι όλοι οι άνθρωποι μετέχουν στη δικαιοσύνη και είναι κάτοχοι της πολιτικής αρετής (αυτό άλλωστε επιχείρησε και μέσω του μύθου αλλά και με το «τεκμήριο» που θα αναφέρει τώρα).

Σύμφωνα λοιπόν με τον συλλογισμό του Πρωταγόρα που βλέπουμε στο χωρίο αυτό **α) αν κάποιος λέει ότι είναι καλός αυλητής (ή σε μια άλλη τέχνη), ενώ δεν είναι καλός, τον κοροϊδεύουν κι οργίζονται μαζί του και οι δικοί του τον συμβουλεύουν θεωρώντας τον τρελό. Το να παραδεχτεί ωστόσο ότι δεν είναι καλός στην τέχνη αυτή, θεωρείται σωφροσύνη.**

β) Στο θέμα όμως της δικαιοσύνης, αν κάποιος που δεν είναι δίκαιος ομολογεί αυτό ενώπιον άλλων, αυτό θεωρείται τρέλα. Αν αυτός προσποιείται ότι είναι δίκαιος -ακόμα και αν δεν είναι- τότε τον θεωρούν λογικό. Δηλαδή, ενώ στην προηγούμενη περίπτωση η ειλικρινής παραδοχή της αδυναμίας θεωρούνταν

σωφροσύνη, τώρα θεωρείται τρέλα. Αυτό δείχνει πως **το να είναι κανείς δίκαιος είναι όρος αναγκαίος της ανθρώπινης ύπαρξης και της συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή** (αυτό εξηγείται και από το μοίρασμα της αιδούς και της δίκης σε όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους σύμφωνα με τον μύθο). **Επομένως, μέσω των δύο αυτών εμπειρικών περιπτώσεων** που αναφέρει ο Πρωταγόρας ενισχύει την άποψή του (άποψη που πηγάζει κι από τον μύθο) **ότι όλοι οι άνθρωποι θεωρούν ότι κάθε άνθρωπος μετέχει στην πολιτική αρετή και τη δικαιοσύνη.**

Εάν προσπαθούσαμε να αξιολογήσουμε τον συλλογισμό του Πρωταγόρα θα βλέπαμε ότι παρόλο που χρησιμοποιείται από τον σοφιστή ως σημαντικό τεκμήριο για τη στήριξη της θέσης του **παρουσιάζει αρκετές αδυναμίες αλλά και κάποιες αντιφάσεις.** Το πρώτο που παρατηρεί κανείς είναι ότι **οι προτάσεις που χρησιμοποιούνται για να καταλήξει ο Πρωταγόρας στο συμπέρασμα περιλαμβάνουν το «πρέπει».** Ποτέ όμως από τέτοιες προτάσεις δε μπορεί να προκύψει ένα βέβαιο συμπέρασμα. Στο μόνο συμπέρασμα που μπορεί να καταλήξει ο σοφιστής είναι ότι όλοι οι άνθρωποι θεωρούν ότι ο καθένας πρέπει να μετέχει στη δικαιοσύνη και την πολιτική αρετή. Όμως, **το ότι κάτι πρέπει να γίνεται, δε σημαίνει κιόλας ότι γίνεται.** Επομένως, δε μπορούμε να πούμε ότι ο Πρωταγόρας πέτυχε να αποδείξει την καθολικότητα της πολιτικής αρετής. **Το μόνο που κατάφερε να αποδείξει είναι η ανάγκη της καθολικότητας της.**

Ακόμη, **η καταγραφή από τον σοφιστή της συμπεριφοράς των ανθρώπων, των οποίων το μέλημα είναι να φανούν δίκαιοι και όχι να είναι στην πραγματικότητα δίκαιοι (δηλ. του μελήματος αυτών όχι για το τι είναι αλλά για το τι δείχνουν)** παρόλο που είναι ρεαλιστική και ακριβής προκαλεί απορία και αμηχανία. Από έναν άνθρωπο του πνεύματος θα περιμέναμε να στηλιτεύσει τα κακώς κείμενα αυτής της πραγματικότητας και όχι να προβάλλει ως λογική και όχι ως ηθικά επιλήψιμη τη στάση αυτή των ανθρώπων. Τέλος, στο συλλογισμό αυτόν φαίνεται να υπάρχει μια αντίφαση. Ενώ ο σοφιστής ισχυρίζεται ότι σύμφωνα με τη γνώμη των Αθηναίων όλοι μετέχουν στη δικαιοσύνη και στην πολιτική αρετή, από την άλλη λέει ότι όλοι πρέπει να λένε ότι είναι δίκαιοι, ακόμα και αν δεν είναι, εννοώντας ότι υπάρχουν κάποιοι οι οποίοι δεν είναι δίκαιοι, δε μετέχουν δηλαδή στη δικαιοσύνη. Φαίνεται δηλ. ότι ο Πρωταγόρας υποστηρίζει ότι όλοι πρέπει να διατείνονται ότι είναι κάτοχοι της δικαιοσύνης και της αρετής και όχι ότι όλοι είναι στην πραγματικότητα κάτοχοι τους.

B2

Ο Πρωταγόρας στο κομμάτι *«ὥς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις»* αναφέρεται στην καθολικότητα της δικαιοσύνης και της πολιτικής αρετής, λέει ότι είναι ανάγκη όλοι να μετέχουν σε αυτές αλλιώς δεν μπορούν να ανήκουν στους ανθρώπους ούτε και να ζουν σε

κοινωνίες ανθρώπων. Η συμμετοχή δηλαδή στη δικαιοσύνη είναι απαραίτητο στοιχείο για να θεωρείται κανείς άνθρωπος και για να μπορεί να ζήσει σε οργανωμένο κοινωνικό σύνολο. Σε αντίθετη περίπτωση δεν μπορεί να υπάρξει η πόλη. Ως τιμωρία των ανθρώπων που δε συμμετέχουν στη δικαιοσύνη ο σοφιστής αναφέρει τον αποκλεισμό τους από τις ανθρώπινες κοινωνίες, την μη αποδοχή τους από τους κόλπους των κοινωνιών.

Αντίθετα, όσον αφορά τη δικαιοσύνη (και την πολιτική αρετή γενικότερα), θεωρείται σωστό το να λένε όλοι ότι είναι δίκαιοι, ακόμα κι αν δεν είναι. Η κοινή γνώμη αποδέχεται ότι ο καθένας είτε είναι δίκαιος είτε όχι πρέπει να υποστηρίζει ότι είναι ή να φαίνεται δίκαιος. Όποιος αποκλίνει από τη στάση αυτή, δεν μπορεί να γίνεται αποδεκτός ως μέλος της κοινωνίας. Φαίνεται εδραιωμένη η αντίληψη ότι η κοινωνική συνύπαρξη των ανθρώπων δεν συμφωνεί με την αδικία, η οποία απειλεί με διάσπαση τη συνοχή της κοινωνίας, και ότι δεν υπάρχει άνθρωπος που τουλάχιστον δεν καταφάσκει στην δικαιοσύνη.

Ειδικότερα, το σκεπτικό του Πρωταγόρα μπορεί να ερμηνευθεί και ως εξής:

α) ακόμα κι ένας άδικος είναι σε θέση να διακρίνει τη δίκαιη από την άδικη πράξη. Αυτό σημαίνει ότι έχει μέσα του κάποια στοιχεία δικαιοσύνης, που όμως δεν έχουν καλλιεργηθεί επαρκώς, ώστε να τον αποτρέψουν από τη διάπραξη της αδικίας. Άρα, δεν θα πει αλήθεια, αν ισχυριστεί ότι είναι άδικος.

β) το να ομολογεί κάποιος δημόσια την αλήθεια, ότι δηλαδή είναι άδικος, θεωρείται παραφροσύνη, διότι:

- θα υποστεί ποινές,
- θα αμαυρωθεί η δημόσια εικόνα του.

Κανένας λογικός άνθρωπος δεν θέλει να του συμβεί κάτι τέτοιο. Ο Πρωταγόρας φαίνεται να διεισδύει στην νοοτροπία των ανθρώπων και να παρατηρεί ότι δεν τους ενδιαφέρει το τι πρέπει ή είναι σωστό να κάνουν, αλλά το τι τους συμφέρει να κάνουν. Επίσης, δεν τους ενδιαφέρει η πραγματική τους εικόνα (το είναι), όσο η εικόνα που συνάδει με τα προβαλλόμενα κοινωνικά πρότυπα και το κοινώς αποδεκτό σύστημα αξιών (το φαίνεσθαι).

Συνεπώς, η κοινωνική ηθική και το συμβατικό αίσθημα δικαίου αφορά (και πρέπει να αφορά) όλους τους ανθρώπους, διαφορετικά θέτουν τον εαυτό τους έξω από την κοινωνία και υφίστανται ό,τι συνεπάγεται αυτό.

Η άποψη του Πρωταγόρα για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής συμπληρώνεται και στηρίζεται από δύο ακόμη αιτιολογήσεις, που αποδίδονται ως σχόλια της κοινής γνώμης:

α) **«καί φασίν πάντας δεῖν φάναι εἶναι δικαίους»** : όλοι πρέπει να λένε ότι κατέχουν την πολιτική αρετή,

β) **«ὥς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις»**:Είναι ανάγκη όλοι οι άνθρωποι να έχουν μερίδιο στην πολιτική αρετή και να συμμετέχουν στη δικαιοσύνη, ή έστω να αποδέχονται καταρχήν το δίκαιο, για να μπορούν να υπάρξουν κοινωνίες.

Σ' αυτό το σημείο ο Πρωταγόρας φαίνεται ότι δέχεται πως η πολιτική ιδιότητα, έστω και ως κατάφαση στην έννοια της δικαιοσύνης, είναι ειδοποιό γνώρισμα του ανθρώπου και απαραίτητη προϋπόθεση για να είναι δεκτός στην πολιτική κοινωνία. Όταν και αυτό το ελάχιστο της κατάφασης στην έννοια του δικαίου λείπει από κάποιον, ο άνθρωπος αυτός δεν μπορεί να συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους. Γιατί αποτελεί απειλή για τους ιδρυτικούς σκοπούς της πολιτικής κοινωνίας.

B3

Με τη φράση αυτή **«Οὕτω δὴ ... ἢ μὴ εἶναι πόλεις»** ο σοφιστής Πρωταγόρας κάνει μετάβαση από τον μύθο στο συμπέρασμα που δικαιώνει τους Αθηναίους για τη στάση τους στην εκκλησία του δήμου. Έτσι, ανατρέπει, όπως πιστεύει την επιχειρηματολογία του Σωκράτη (που διατυπώνει ο φιλόσοφος στο μεταφρασμένο κομμάτι που μας παρατίθεται). Όπως υποστήριξε ο Πρωταγόρας οι Αθηναίοι για πολιτικά ζητήματα είναι πρόθυμοι να ακούν την γνώμη κάθε πολίτη αφού όλοι οι πολίτες μετέχουν στην πολιτική αρετή. Οι βάσεις της πολιτικής αρετής είναι η αιδώς και η δίκη, οι οποίες δωρήθηκαν σε όλους τους ανθρώπους από τον Δία και αποτελούν τη βάση της πολιτικής ζωής. Κάθε πολίτης λοιπόν, σύμφωνα με αυτήν την πολύ δημοκρατική αντίληψη του Πρωταγόρα, θεωρείται κάτοχος της πολιτικής αρετής και έτσι έχει το δικαίωμα να εκφράσει τη γνώμη του πάνω στα πολιτικά ζητήματα.

Από την άλλη μεριά ο Σωκράτης θεωρεί ότι η **πολιτική τέχνη** (της οποίας ταυτόσημοι όροι που θα χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια θα είναι η «πολιτική αρετή» ή η «άνδρὸς ἀρετή») είναι η σωστή συμπεριφορά και δράση του ατόμου μέσα στα πλαίσια της πόλης, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο βίο.

Στο μεταφρασμένο χωρίο λοιπόν καταλαβαίνουμε την αντίληψη του Σωκράτη βάσει της οποίας κατάλληλοι ομιλητές από τους Αθηναίους θεωρούνταν μόνο οι

γνώστες και οι κατάλληλα εκπαιδευμένοι «οί ἐπαίοντες». Εάν για παράδειγμα προσπαθούσε να πάρει το λόγο κάποιος χωρίς γνώσεις οικοδομικής για να μιλήσει για οικοδομική τον αντιμετώπιζαν πολύ αρνητικά. Αυτό αποδεικνύει ότι η οικοδομική θεωρούσαν ότι είναι μία από τις τέχνες που μπορεί να διδαχθεί ενώ στα θέματα πολιτικής τα πράγματα ήταν εντελώς διαφορετικά ακριβώς γιατί πίστευαν ότι είναι μία τέχνη που δεν διδάσκεται. Επίσης, στο σημείο **«ακόμα κι αν είναι και ωραίος και πλούσιος και από μεγάλη οικογένεια»** βλέπουμε τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που από την ομηρική κιόλας εποχή πρόσδιδαν αξία στον πολίτη. Ούτε όμως η εξωτερική ομορφιά, ο πλούτος και η ευγενική καταγωγή δεν επέτρεπαν σε κάποιον να μιλήσει για θέματα τα οποία δε γνώριζε και δεν κατείχε.

B4

- α) Σ
- β) Λ
- γ) Σ
- δ) Σ
- ε) Λ

B5α

ἴωσιν : εισιτήριο

δεῖ : ένδεια

ἀνέχονται : έξιη

εἰδῶσιν : συνείδηση

B5β

ἀρετῆς : Η αρετή των ανδρών στη μάχη του Μαραθώνα ήταν απαράμιλλη.

λόγος : Όταν δίνει τον λόγο του για κάτι είναι πάντα συνεπής.

δημιουργικῆς : Ένα σύγχρονο σχολείο πρέπει να στοχεύει στη δημιουργική απασχόληση των μαθητών.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ**Γ1**

Γιατί όταν ο (ρητορικός) λόγος στερηθεί και την προσωπική γοητεία του ομιλητή και τη φωνή (του) και τις μεταβολές (αποχρώσεις) που γίνονται στις απαγγελίες μαζί με αυτά και την επικαιρότητα και την ανάγκη γρήγορα να γίνεται η πράξη και δεν υπάρχει τίποτα που να τον ενισχύει και να του δίνει δύναμη πειστική αλλά απ' όλα αυτά που έχουν λεχθεί ο λόγος είναι έρημος και γυμνός και τον διαβάζει κάποιος χωρίς πειστικότητα και χωρίς κανένα χρωματισμό, ακριβώς, σαν να κάνει απαρίθμηση, εύλογα, νομίζω βέβαια θα φαινόταν ότι είναι κακός (ασήμαντος) σε αυτούς που τον ακούν. Αυτά ακριβώς θα μπορούσαν να βλάψουν και να κάνουν να φαίνεται χειρότερος (κατώτερης αξίας) ο λόγος που παρουσιάζω τώρα.

Γ2.

α) ἀνάγνωθι / ἀπαριθμοῖεν / ἀκούσεσθαι / μάλα / φανῆτε

β) « τοῦ μὲν προειρημένου ἅπαντος ἔρημοι γένωνται »

Γ3α.

τῶν μεταβολῶν: αντικείμενο του ρήματος ἀποστερηθῆ.

τῶν προειρημένων: ἑναρθρη επιθετική μετοχή ως ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός σε θέση γενικής αντικειμενικής στο ἔρημος.

γυμνός: κατηγορούμενο στο υποκείμενο του ρήματος «λόγος» μέσω του συνδετικού ρήματος γένηται.

εἰκότως: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο ρήμα δοκεῖ.

τοῖς ἀκούουσιν: ἑναρθρη επιθετική μετοχή ως δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο ρήμα δοκεῖ.

Γ3β.

« Ἄπερ και τόν ἐπιδεικνύμενον μάλιστ' ἄν βλάψει » :

Κύρια πρόταση κρίσεως (επειδή η αναφορική αντωνυμία είναι μετά από δυνατό σημείο στίξης και ισοδυναμεί με δεικτική αντωνυμία κατά τη μετάφραση)

ἄπερ = υποκείμενο στο ρήμα ἄν βλάψει (αττική σύνταξη)

τόν ἐπιδεικνύμενον = ἑναρθρη επιθετική μετοχή ως αντικείμενο στο ρήμα ἄν βλάψει.

φανλότερον = κατηγορούμενο στο εννοούμενο υποκείμενο τόν
ἐπιδεικνύμενον μέσω του συνδετικού ρηματικού τύπου
φαίνεσθαι.

φαίνεσθαι = τελικό απαρέμφατο ως αντικείμενο στο ποιήσιεν.